

УКРАЇНЬСКА
ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

ЗВІТ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВА НА ВИЩУ
ОСВІТУ ДЛЯ
ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ
ОСІБ

2023 р.

Зміст

ВСТУП	3
ВСТУПНА КАМΠΑНІЯ	5
ПЕРЕВЕДЕННЯ З КОНТРАКТНОЇ НА ДЕРЖАВНУ ФОРМУ НАВЧАННЯ	7
ПІЛЬГИ ТА ДОДАТКОВІ МОЖЛИВОСТІ	10
РЕКОМЕНДАЦІЇ	11

Вступ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну доступ до вищої освіти в Україні зазнали суттєвих змін.

Велика кількість студентів вищих освітніх закладів в Україні з 24 лютого 2022 року не мали змоги або ж зазнавала труднощів при отриманні послуг у сфері вищої освіти.

За оцінками Міністерства Освіти та науки України більше 80 тисяч студентів в Україні зазнали труднощів при отриманні вищої освіти в Україні¹.

Основними факторами, які спричинили утруднення доступу до послуг з вищої освіти стали:

1. Масштабні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази, навчально-виробничих баз практики;

За даними Міністерства освіти і науки України внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації зруйновано 7 закладів вищої освіти та 9 закладів фахової передвищої освіти, пошкоджено 49 закладів вищої й післядипломної педагогічної освіти, а також 71 заклад фахової передвищої освіти.²

2. Вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України.

За даними Міністерства Освіти та науки України в Україні налічується більше 80 тисяч студентів з числа внутрішньо переміщених осіб.²

¹ <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva>

² <chrome-extension://efaidnbmnfnkcepcpnclibpjplakmclcfndmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

3. Переміщення освітніх закладів з окупованих територій, що спричинило неможливість студентів отримувати освітні послуги за постійним місцем проживання.

В Україні тимчасово переміщено 29 ЗВО та 64 відокремлених структурних підрозділи ЗВО державної, комунальної й приватної форм власності.⁴

4. Втрата освітян та їх опікунів можливості оплачувати навчання за діючими контрактами.

Згідно результатів соціологічного дослідження, проведеного соціологічною групою "Рейтинг", найгірше опитані оцінили ситуацію з можливості знайти роботу (погіршилася для 72%) та якості освіти (погіршилася для 55%).⁵

Таким чином студенти з числа внутрішньо переміщених осіб є зазнали найбільшого негативного впливу при реалізації свого права на доступ до вищої освіти.

В рамках даного дослідження проведено аналіз впровадження ініціатив та нормативно правових актів, які надають можливість покращення доступу до вищої освіти внутрішньо переміщених осіб. Особлива увага була приділена стану їх реалізації закладами вищої освіти:

- Черкаський Національний університет імені Богдана Хмельницького;
- Сумський державний університет;
- Черкаський державний технологічний університет;
- Сумський національний аграрний університет.

⁴ chrome-extension://efaidnbmnfnkceajnelpkcedkcdm/jhttps://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn_serp_n.ped_nauk-prakt_konferentsiya/Inform_analitic_zbirn-Osvita_Ukrayiny_v.umovakh_voyennoho_stanu.22.08.2022.pdf

⁵ https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nineteenth_national_survey_results_of_the_year_expectations_for_the_future_november_20-21_2022.html

Виконавці:

Тарас Щербатюк – голова громадської організації “Черкаський правозахисний центр”, керівник громадської приймальні Української Гельсінської спілки у Черкаській області.

Наталія Єсіна – виконавча директорка громадської організації «Північна правозахисна група», координаторка правопросвітнього напрямку громадської приймальні Української Гельсінської спілки у Сумській області.

1. Вступна кампанія

Вступна кампанія-2022 р. відбулася в надзвичайних умовах повномасштабного російського вторгнення на територію України.

Тож враховуючи проблеми в освітніх секторі та необхідність забезпечення доступу до вищої освіти урядом прийнято рішення про зміну правил вступу до освітніх закладів для здобуття вищої освіти.

Відповідні зміни було викладено в Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2022 році.⁶

Основними змінами (новаціями) вступної кампанії 2022 року стали:

- **Заміна ЗНО на проведення Національного мультипредметного тесту (НМТ), який став основною формою вступу абітурієнтів для здобуття вищої освіти на основі повної загальної середньої освіти (ПЗСО) на всі спеціальності (бюджетні місця), а також на кон'юнктурні і медичні спеціальності (зокрема й контракт).**

НМТ – це комп'ютерний онлайн-тест, що складався з трьох блоків: українська мова, математика та історія України.

- **Запровадження магістерського комплексного тесту для вступу на спеціальності «Право» і «Міжнародне право», а також магістерський тест навчальної компетентності для вступу на спеціальності шести галузей знань, які найбільш кон'юнктурні. (Цього року такими визначені: соціальні та поведінкові науки, журналістика, управління та адміністрування, публічне управління та адміністрування, міжнародні відносини (крім спеціальності «Міжнародне право»).**

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#Text>

- Можливість подання заяв в електронній формі через електронні кабінети для здобуття фахової передвищої освіти на основі базової середньої освіти.⁷
- Подання мотиваційного листа, який забезпечував одну з необхідних умов вступу з некон'юнктурних спеціальностей, і результати мотиваційного листа були єдиним критерієм для надання рекомендацій щодо зарахування на некон'юнктурні спеціальності на контракт.
- Надання можливості проходження творчих конкурсів та усних співбесід в дистанційному форматі вступникам, які зареєстровані на особливо небезпечних територіях.

Порядком⁸ визначено спеціальні умови⁹ участі в конкурсному відборі на здобуття вищої освіти:

⁷ <https://vstup.edbo.gov.ua/>

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#Text>

⁹ Спеціальними умовами на здобуття вищої освіти за кошти державного або місцевого бюджету (за державним або регіональним замовленням) на основі повної загальної середньої освіти є:

- зарахування за результатами позитивної оцінки індивідуальної усної співбесіди або творчого конкурсу, квотою-1, квотою-2 на місяць державного або регіонального замовлення;
- переведення на вакантні місця державного або регіонального замовлення осіб у випадках, передбачених цим Порядком, якщо вони зараховані на навчання за іншими джерелами фінансування на відкриту або фіксовану конкурсну пропозицію.

- особам, місце проживання яких зареєстровано (задекларовано) на особливо небезпечній території;
- особи, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, територія населених пунктів на лінії зіткнення та адміністративної межі або які переселилися з неї після 01 січня 2022 року.

Такі абітурієнти можуть проходити вступні випробування у формі індивідуальної усної співбесіди замість національного мультипредметного тесту та в разі отримання кількості балів за кожний з предметів не менше ніж встановлений закладом вищої освіти мінімальний рівень допускаються до участі в конкурсному відборі під час вступу для здобуття вищої освіти на основі повної загальної середньої освіти.

Під час проведення усних співбесід з працівниками закладів освіти, а також в ході моніторингу відкритих даних (зокрема, публікація від СумДУ), підтверджено інформацію щодо розповсюдження інформації "Покрокового порядку дій вступника з особливо небезпечних територій". Цей алгоритм використовував цифрові можливості задля отримання права на застосування по відношенню до вступника права на КВОТУ-2.

Наступним нововведенням, покликаним спростити порядок подання документів до освітніх закладів для здобуття вищої освіти є впровадження можливості формування та застосування еДокумента про освіту, що підтверджує здобуття особою певного освітнього (освітньо-кваліфікаційного, освітньо-професійного, освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня.¹⁰

еДокумент про освіту можливо буде використовуватись замість і без додаткового пред'явлення:

- 1) документа про базову середню освіту;
- 2) документа про повну загальну середню освіту;
- 3) документа про професійну (професійно-технічну) освіту;
- 4) документа про фахову передвищу освіту;
- 5) документа про вищу освіту (науковий ступінь).

У випадку повноцінного запуску ініціативи це упростить процес подачу документів абітурієнтами для здобуття вищої освіти.

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1242-2022-%D0%BF#Text>

Для створення замовлення на формування ЄДокумента та його використання потрібно буде встановити додаток і пройти електронну ідентифікацію й автентифікацію. Процес здійснюватиметься автоматично на підставі замовлення людини. У додатку відобразатимуться усі дані про документ особи, які містяться в Єдиній державній електронній базі з питань освіти, разом з унікальним електронним ідентифікатором (QR-кодом). Крім того, з наступного року передбачена можливість подавати копії електронних документів до відповідних органів, інформаційні системи яких підключені до вказаного вебпорталу.

Наряду з цим, з уряд, освітні заклади та громадські організації утворили Український глобальний університет¹¹ (Ukrainian Global University, UGU) – мережу¹², яка має на меті завдяки об'єднанню найкращих освітніх закладів світу надати доступ українським студентам, стипендіатам, науковцям та викладачам до навчальних закладів по всьому світу, а також до нових стипендій і програм пост-докторантури.

Учасники ініціативи UGU матимуть не лише підтримку, а й доступ до якісної освіти та можливість проводити дослідження за кордоном, а потому зможуть застосувати здобуті знання та навички в рідній країні. Ініціатива передбачає, що переміщені студенти, науковці та стипендіати не будуть покинуті. Головна мета UGU – подолати руйнівні наслідки російської агресії в Україні та залучити провідний світовий досвід для побудови нової України як гордого члена світової спільноти вільних і демократичних націй.

Прийняті у 2022 році зміни стосуються вступу на навчання для здобуття вищої освіти значно покращили доступ до вищої освіти, в тому числі абітурієнтів, які належать до категорії внутрішньо переміщених осіб.

¹¹ <https://uglobal.university/>

¹² <https://www.if.gov.ua/news/ofis-prezidenta-ukrayini-pidtrimav-iniciativu-stvorennya-ukrayinskogo-globalnogo-universitetu-ukrainian-global-university>

2. Переведення з контрактної на державну форму навчання

В умовах неможливості здобуття вищої освіти у свої навчальних закладах та проживати на окупованих територіях та місцях ведення бойових дій студенти вимушені було шукати можливості для продовження навчання.

Студенти використовували можливість для переведення до нових закладів освіти за своїм новим місцем проживання.

За період з 01.03.2022 по 01.12.2022 до освітніх закладів було переведено:

- Черкаський державний технологічний університету – **12** осіб.
- Черкаський Національний університет імені Богдана Хмельницького – **1** особа.
- Сумський державний університет – **2** особи.
- Сумський національний аграрний університет – **0** осіб.

Найбільш вразливими та незахищеними стали студенти, які перебували на контрактній формі та здобували освіту у зруйнованих або релокованих закладах освіти.

Це було спричинено декількома факторами:

- **Втрата батьками можливості оплачувати навчання за діючими контрактами;**
- **Не проведення навчання в освітніх закладах.**

З метою полегшення фінансового навантаження на студентів та забезпечення можливості здобуття ними освіти урядом запроваджено низку заходів.

28 жовтня 2022 року за № 1224 Кабінет Міністрів України затверджено порядок переведення на навчання за державним замовленням окремих категорій здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, які зараховані до закладів фахової передвищої, вищої освіти до 2021 року включно на місця, що фінансуються за кошти фізичних та/або юридичних осіб.

Порядок визначає механізм переведення на місця державного замовлення у закладах фахової передвищої, вищої освіти державної та приватної форми власності, що здійснюють підготовку здобувачів освіти за державним замовленням. Норми порядку поширюються на заклади, які станом на листопад 2022 року здійснювали підготовку здобувачів освіти за державним замовленням.

Претендувати на переведення на місця державного замовлення мають право наступні категорії осіб:

- перша категорія – діти (особи з їх числа у віці до 23 років) загиблих (померлих) осіб, зазначених у статті 101 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”;
- друга категорія – особи, визнані учасниками бойових дій, особами з інвалідністю внаслідок війни відповідно до зазначеного Закону;
- третя категорія – діти (особи з їх числа у віці до 23 років) учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни відповідно до зазначеного Закону;
- четверта категорія – особи, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України (або перемістилися з тимчасово окупованої Російською Федерацією території України) в умовах воєнного стану, на території територіальних громад, що розташо-

Забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб

вані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) на території територіальних громад, що станом на 15 жовтня та 15 лютого відповідного року включені до переліку, затвердженого Мінреінтеграції.

Для переведення на державну форму навчання здобувачі освіти мають письмово звернутися із заявою у довільній формі до керівника закладу освіти, в якому вони навчаються.

Порядок діє до скасування або припинення воєнного стану в Україні та протягом одного року після його скасування або припинення.

Усього до Міністерства освіти і Науки України надійшло **22 643** звернення щодо переведення на бюджетні місця.

Станом на 21 грудня 2022 року за рахунок внутрішнього перерозподілу та перерозподілу місць між закладами фахової передвищої та вищої освіти, що підпорядковані МОН, місць державного замовлення 2022 року підтверджено та надано дозвіл для переведення на навчання за державним замовленням **21 048** здобувачів. З них **18 887** за денною формою здобуття освіти і **2 161** – за заочною. <https://t.me/SerhiyShkarlet/1900>

Аналіз застосування постанови у Черкаській та Сумській областях показав наступні результати:

Черкаський Національний університет імені Богдана Хмельницького

Загальна кількість студентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб – **77** осіб.

Кількість студентів числа внутрішньо переміщених осіб які було переведено з контрактної форми навчання на місця що фінансується за рахунок коштів державного бюджету – **15** осіб.

Черкаський державний технологічний університет

Загальна кількість студентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб – **94** особи

Кількість студентів числа внутрішньо переміщених осіб які було переведено з контрактної форми навчання на місця що фінансується за рахунок коштів державного бюджету – **15** осіб.

Що стосується Сумської області, запити були направлені до ключових закладів вищої освіти, зокрема, **Сумського державного університету**, який має філії в містах області.

Загальна кількість студентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб за даними деканатів включно з Конотопським та Шосткинським інститутами СумДУ – **272** особи.

Кількість студентів числа внутрішньо переміщених осіб які було переведено з контрактної форми навчання на місця що фінансується за рахунок коштів державного бюджету – **29** осіб.

Сумський національний аграрний університет

Загальна кількість студентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб – **65** осіб.

Кількість студентів з числа внутрішньо переміщених осіб, яких було переведено з контрактної на державну форму навчання – **4** особи.

Аналіз показав, що використати надану можливість з переведення на державну форму навчання мали змогу менше **20%** студентів з загальної кількості студентів ВПО, що вказує на наступну проблему: відсутність активізації процесу переведення навчання на державне фінансування закладами вищої освіти.

Дана проблема виявлена у Черкаській та Сумській області, що підтверджує наявність даної проблеми на національному рівні.

3. Пільги та додаткові можливості

Законом “Про Вищу освіту”¹³ передбачено державну цільову підтримку для здобуття вищої освіти студентам з числа внутрішньо переміщених осіб, яка надається у вигляді:

- повної оплати за навчання для здобуття професійно-технічної та вищої освіти за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем (рівнем вищої освіти) за рахунок коштів загального фонду державного або місцевих бюджетів – у разі зарахування на місця державного (регіонального) замовлення відповідно до умов та правил прийому;
- надання в установленому законодавством порядку пільгових довгострокових кредитів для здобуття вищої освіти та професійно-технічної освіти – у разі зарахування на навчання згідно з угодами, укладеними між вищим навчальним закладом та фізичною або юридичною особою, відповідно до умов та правил прийому;
- соціальної стипендії для осіб, які навчаються за державним або регіональним замовленням за денною формою навчання
- безоплатного забезпечення підручниками;
- безоплатного доступу до Інтернету, систем баз даних у державних та комунальних навчальних закладах;
- безоплатного проживання в учнівських гуртожитках – для учнів професійно-технічних навчальних закладів, проживання у студентських гуртожитках з пільговою оплатою у розмірі, визначеному вищим навчальним закладом в установленому законодавством порядку.

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-19#Text>

Забезпечення права на вищу освіту для внутрішньо переміщених осіб

За загальним правилом, щоб отримати ці пільги, необхідно подати особисто на ім'я керівника відповідного закладу професійної (професійно-технічної), фахової передвищої або вищої освіти заяву, складену в довільній формі, із зазначенням конкретних видів державної цільової підтримки, на які особи претендують. До заяви додаються копії документів, які підтверджують статус особи.

Надання соціальних стипендій студентам з числа внутрішньо переміщених осіб підтверджено Сумським національним аграрним університетом та Черкаським національним університетом.

Студенти також мають можливість оформити, за бажанням, пільгу на проживання у гуртожитках СНАУ” без уточнення окремих умов отримання чи неотримання допомоги на проживання (з березня 2022 р. в діючій ПКМУ №332 “Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам” відсутні окремі умови щодо отримання цієї допомоги студентами. Студенти інших освітніх закладів надали інформацію про відсутність проблем з отримання кімнат у гуртожитках, що свідчить про відсутність проблем з отримання житла.

Викладачами та студентами відповідних закладів вищої освіти підтверджено судження, що більшість з заявлених пільг – безоплатні підручники (за наявності у бібліотечному фонді) та безоплатний інтернет, а також зарахування на місця державного (регіонального) замовлення відповідно до умов та правил прийому є, бо більшій мірі, декларативними, адже підручники та наукові видання, а також доступ до спеціальних фондів є загальнодоступним для усіх категорій студентів.

Також відсутні проблеми з доступом до інтернету, він є нарівні з іншими студентами та не представляється окремою пільгою чи правом саме для внутрішньо переміщених осіб. Щодо зарахування до навчання згідно умов та правил прийому, то цей процес відбувається також без особливих врахувань статусу ВПО.

Рекомендації:

1. Вищим навчальним закладам провести опитування серед студентів з числа внутрішньо переміщених осіб щодо їх потреб.
2. Вищим навчальним закладам та органам місцевого самоврядування урахувати в місцевих програмах соціального та освітнього спрямування наявність заходів з підтримки внутрішньо переміщених осіб, в тому числі тих, які навчаються в закладах вищої освіти та потребують додаткової підтримки.
3. Забезпечити сталу інформаційну роботу у вищих освітніх закладах щодо гарантій та прав внутрішньо переміщених осіб у сфері освіти.
4. Запланувати на 2023 рік правопросвітню та профорієнтаційну роботу з дітьми-ВПО, які навчаються в 10-11 класах загальноосвітніх шкіл, щодо можливостей, прав та пільг під час зарахування та навчання в вищих навчальних закладах.
5. Створити інтеграційні хаби для внутрішньо переміщених осіб у вищих освітніх закладах та забезпечити в ньому роботу психологів.
6. Забезпечити гідні умови проживання та можливості пільгового проживання в студентських гуртожитках для студентів-ВПО на умовах чинного законодавства України.

Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) – найбільша асоціація правозахисних організацій України, що об'єднує 27 правозахисних недержавних організацій. Спілка сприяє розвитку гуманного суспільства, що базується на повазі до людського життя, гідності та гармонійних стосунків між людиною, державою і природою через створення платформи для співпраці між членами Спілки та іншими учасниками правозахисного руху.

04070, м. Київ, вул. Фролівська, 3/34
Тел. +38 044 485 17 92
факс +38 044 245 99 24
<http://www.helsinki.org.ua>
e-mail: office@helsinki.org.ua

